

Dük Peter Karpoş Haydutskite

Hüner Şencan

Karpoş, 1656 - 1689 yılları arasında yaşamış Makedonyalı bir haydut. Onlar “Haydutskite” diyorlar, fakat Osmanlıya isyan edip Avusturyalılarla işbirliği yapınca İmparator Leopold-I, “Dük” unvanını vermiş kendisine. “Sizin haydut dediğiniz adam, bizim Dük’ümüzdür” demiş... Artık çok iyi biliyoruz ki, bu uygulama Batılıların eski bir taktiği. Olaylara, “Düşmanın muhalifi bizim kralımızdır” mantığı ile yaklaşıyorlar. Bir onlar unvan vermişler, bir de biz... Makedonyalı Haydut’un unvanları çok. Tarihte iyiler ve kötüler hiç unutulmuyor.

Benim için sıradan bir haydudun hikayesini yazmak ne ölçüde anlamlı, bilmiyorum. Onlar her gün yeni bir hikaye yazdıklarına göre... Bizim de bir şeyler karalamamız gerekir diye düşündüm.

Unvanlarına bakalım: Haydut, Hayduk, Ayduk, Arambaş (Haramibaşı), Karpoş, Karpuz, Voynuk, Kont, General, Kumanova Çarı, Martoloz, Martolozbaşı, Kaya, Boulder, Strahil (Haydut), Kumanova Kralı, Anti-Osmanlı Devrimcisi, Dağ Despotu, Karabela, Karabaş, Karpos-i bî-Dîn, Lâîne, Kahr-u Tedmir-i Karpos, Sırp Sergerdesi, Notorius Hayduk, Baş Belası, Baleo et les Autres...

Fiziksel olarak güçlü ve kuvvetli biri imiş Karpoş. Bu yüzden güya “kaya gibi adam” anlamında Karpoş deniyormuş kendisine. [*Etnisite olgusu, yine nalıncı keserini kendisine doğru çalıştırıyor.*] Batılılar, baş büyüklüğündeki dere taşlarını “bulder” olarak adlandırmışlar. Kim bilir, “bulvar” kelimesi de oradan geliyordu.

Toplumumuz “bulder” demez, “moloz taş” deyip geçer. Eskiden, moloz taş döşenerek yapılırdı yollar. Sonra, çağ atladık. Yolları stabilize etmek için parke taşlarını kullanmaya başladık. Neyse...

Asıl adı Peter imiş bu vatandaşın, ama unutulmuş, kimse hatırlamıyor. Ben Peter olduğundan bile şüpheliyim. Peter, Petar veya Petre... Bu adı sadece İnternet kaynaklarında ve onu da büyütle ararsanız görürsünüz... Herkes ondan Karpoş diye söz ediyor. Günümüz Makedonya’sının milli kahramanlarından biri. 2014 yılında Üsküp’teki Fatih Sultan Mehmet Köprüsü’nün hemen girişine bronzdan yapılmış at üstünde bir heykelini dikmişler. Kaidesiyle birlikte 8,5 metre yüksekliğinde... Beş yüz bin avroluk bu heykeli tam da aslına sadık bir şekilde yapmışlar. Yalın ayak, saç baş dağınık... Bir yağma börek görmüş olmalı ki saldırıyor veya bir yağmanın arkasından hızla kaçıyor gibi... Öyle okuyorum.

Makedonlar bu adamı çok sevmişler, çok seviyorlar. Kurtuluş mücadelelerini başlatan önemli bir kişi olarak görüyorlar onu. Üsküp’te bir semte adını vermişler: Karpoş... Sonra yetmemiş, büyüyünce ikiye bölmüşler Karpoş-1 ve Karpoş-2 demişler. Arkasından Karpoş-3 gelmiş, Karpoş-4 olmuş. Böyle giderse Üsküb’ün adı yakında Karpoş olarak değiştirilir.

Haydudun bu kadar önemsenmesinin nedeni Osmanlıya örgütlü ilk kalkışmayı başlatan kişi olması. “Çeteleri”, “Çetnikleri” veya yerel dille, yörenin “banditlerini” etrafına toplamış, isyan bayrağını çekmiş. Bunun için uzun bir süre beklemiş, Osmanlının zayıf zamanını kollamış. Gerçekleştirdiği kısa süreli kalkışmaya *Karpoşovo Ayaklanması* adı veriliyor.

İkinci Viyana Muhasarası sonrasında Habsburg’larla aramız iyi değil... Habsburg’lar, günümüzdeki Avusturya’lılar. Aslında Avusturya’lılar ve Almanlar karışık... Avusturya İmparatorluğu Viyana başarısızlığından umutlanarak Osmanlıya savaş açmış. 1684 yılında “On Birinci Mâsum” adı verilen Papa, “Kutsal Birlik” adıyla çeşitli devletlerden oluşan bir ittifak oluşturmuş. Bu birliğe; Roma’daki Papa Devleti, Habsburg’ların Kutsal Roma İmparatorluğu, Polonya, Litvanya, Venedik ve Rus Çarlığı katılmışlar. Kutsal İttifak’ta dört devlet öne çıkıyor: Avusturya, Polonya, Venedik ve Rusya... Mahşer gününün dört atlısı gibi... Hani var ya... Hristiyanlıkta kıyâmetin alâmeti olarak ortaya çıkacağına inanılan şu “mahşerin dört atlısı”... Veya Kostantinepolis’in quadrigası... Bizans ve Roma devletleri, savaş sahnesine tek çıkmıyorlar, safları hep dörtlemeye çalışıyorlar... İttifakın öncü kuvveti, Kutsal Roma İmparatorluğu’nu temsil eden Avusturya’lılar / Habsburg’lular. Avusturya’lılar adım adım Belgrad, Niş ve Vidin şehirlerini işgal ederek vatan topraklarının içine doğru ilerlemektedir. Dört yıl sonra, 1688 tarihinde Belgrad şehri düşecek, Avusturya’lıların eline geçecektir. Belgrad bu dönemde iki yıl Avusturya’lıların elinde kalır. Tâ ki, 1690 yılında Fazıl Mustafa Paşa tarafından geri alınıncaya kadar.

Düşmanın bir kolu cepheededir, diğer kolu ise bütün Rumeli’de Sırp, Katolik Arnavut ve Bulgar çetelerini örgütlemeye çalışır. Yerel Hristiyan halkı Osmanlıya isyan etmeleri için teşvik eder, onlara vaatlerde bulunur.

Bu dönemde Osmanlının kendine özgü tavrı var. Makedonya topraklarında yaşayan yerli halkı, “Makedon ulusu” olarak görmüyor. Hristiyan teb’a; Sırp, Katolik Arnavutlar, Bulgarlar, Ermeniler ve Yunanlılar... Makedonya’daki isyancılar; büyük ölçüde Katolik Arnavutlardan, Sırp ve Bulgar Komitacılarından oluşmakta... Bu yüzden Osmanlı Karpoş’tan söz ederken onu bazen Sırp Sergerdesi, bazen de Bulgar Komitacısı olarak görür.

Antik Makedonların küllerinden var olması ve yeni bir devlet olarak ortaya çıkması 1940’lı yıllardan sonraki gelişme. Büyük İskender’den bu yana 2200 yıl geçmiş. Sonra, her nasıl olmuşsa... Bir zamanlar tarihte Makedonya diye bir devletin var olduğu hatırlanmış. Veya hatırlanması gerekmiş... Yirmi birinci yüzyılda, Anadolu’da antik Hitit devletini yeniden canlandırmak gibi bir şey... “Olmaz, olmaz” demeyin, olur.

Kutsal İttifak devletleri tarafından kışkırtılan komitacılar, kendilerini daha emniyette hissettikleri için dağlık alanlara ve ulaşılması zor olan şehirlere çekilip buralarda örgütlenmeye çalışıyorlar. Osmanlı, vahametinin farkındadır. 21 Haziran 1689’da Kırım Hânı Selim Giray’a haber gönderir, yardımını ister. Doğru mudur bilmiyoruz, kendisine 75 bin altın verilir. Bunun üzerine Giray Han kuvvetleriyle birlikte 12 Kasım 1689’da Osmanlının top-

lanma merkezi olan Sofya'ya gelir. Osmanlı orduları ve Selim Giray Han Avusturya'luların yayılmasını önlemek için savaş planları ve savaş hazırlıkları yapmaya başlarlar.

Kahramanımız Karpoş, gençliğinde bir maden işçisidir. Kratova şehrindeki altın ve gümüş madenlerinde çalışırken kendisine verilen ücreti az bulur. Bir grup arkadaşıyla işi terk ederek dağlara çıkar ve eşkiya olur. Onlar eşkiya demiyorlar, "gerilla" sözcüğünü kullanıyorlar... Biz bu kişilere "komitacı" diyoruz. Yani "komiteler" kurarak, küçük gruplar oluşturarak soygunlar yapan, köyleri basan, insanları öldüren çeteler. Çete örgütlenmesi yapıyorlar. Her bir çetede 20-30 kişi var. Vur-kaç taktiği ile insanları yıldırıyor, canlarından bezdiriyorlar. İnsanlar korkmuşlar; yalnız başlarına şehirler arasında seyahat edemiyorlar. Can ve mal emniyeti kalmamış. Batılı yazarlar "gerilla" terimini tercih ediyorlar, çünkü tarih boyunca isyancılar, hep "gerilla" olarak tanımlanmış. Fakat ne yapsalar boş, bu sözcük oturmuyor. Onun, anlı ve şanlı bir lakabı var. Haydutskite...

Bir rivayete göre Kumanova'nın Voynik köyünde doğan Karpoş eşkiyasına sonradan dramatik hikayeler uydurulur. Bir gün çalıştığı maden ocağından köyüne giderken yolda önünü kesen Türkler tarafından soyulmuş da... İki çocuğu varmış da... İşsiz kalmış da... Eflak bölgesine iş amaya mı gidiyormuş... Miş, mış, mış... Tarihsel bir hikaye yazıyorsanız, boşlukları acıklı hikayelerle doldurursunuz.

Makedonya'da iki Karpoş var. Karıştırılmaması gerekiyor. Birincisi Haydutskite Karpoş, ikincisi Hristiyan Todorovski Karpoş. Todorovski, bir Komünist partizyeni... 1940'lı yıllarda yaşamış. Onun İkinci Dünya Savaşı sırasında etkin bir kişi olduğunu görüyoruz. Atası, Haydutski Karpoş'tan da etkilenmiş olabilir. Makedonların gözünde "Karpoş" kelimesi hem Haydutski'dir, hem Todorovski... İkisine de bağlılık, saygı gösterirler. İkisini de önemserler.

Osmanlı'nın son zamanlarında Üsküp Belediye başkanlığı yapan Asım Bey, Peter Karpoş'tan söz edildiği zaman Karpuz diye anarmış kendisini. Sadece o değil, bir çok Osmanlı kaynaklarında Karpuz veya Karpuz diye yazılmış adı. Üsküp'te tanıştığım Türk kökenli eski Kültür Bakanı Güner Bey de onun Türkler tarafından Karpuz diye anıldığını söylemişti. İlginç... İnsanlarımızda, "karpuz kafa" diye tabir vardır ama "Karpuz" kelimesi tek başına lakap olarak kullanılmaz. İnternet'te şöyle bir bilgi var: "Makedonlar geniş ve kırmızı suratlı kişilere Karpoş diye isim takarlar." Bir Makedon sitesinde ise, "Türkler şişman ve kavun renkli yüze sahip kişileri Karpoş diye anarlar" görüşüyle bize atıfta bulunuluyor. Kuşkusuz, merak ediliyor "niçin, kendisine bu lakap verilmiştir diye". Karpoş veya Karpuz lakabının verilme nedenini hiçbir zaman öğrenemeyeceğiz. O yüzden herhangi bir yakıştırma yapmayacağım, çünkü elimizde kanıt yok.

Çıkmaz sokakta oylanmaktansa ben kelimenin etimolojik köklerini araştırayım daha iyi... Karpuz, suyu bol olan bir meyve. Bu kelime bize Farsçadan geçmiş. Farsçası Harpuze... Muhtemelen Farisiler de Hintlilerden aldılar. Hintçesi kirbâs imiş. Türkçedeki "kırba" kelimesini hatırlayalım. Şimdiki Yunan başbakanının adı Çıpras... Kirpâs, Çirpas, Kırbâş... Bunlar farklı kelimeler değil. Yunan başbakanı da bir Karpoş veya Karpuz... Artık hangisini yakıştırıyorsanız. Kelimenin etimolojisi konusunda edindiğim ilk izlenim "elastik" olması. Çok oynak ve çok esnek... Nereye çekerseniz oraya gidiyor, "yerimden kımıldamam" demiyor. Harf düşüyor, harf alıyor, sürekli es-

niyor. Yunanlılar bu kelimeyi Perslerden almışlar ve “meyve” anlamında kullanmışlar. Çocuklarına isim olarak vermişler. Örneğin Yunan tanrısı Zefiros’un oğlunun adı Karpos... Balkanlarda meyve isimlerinin insanlara ad olarak verilmesi yadırganmaz, normal bir uygulamadır. Kişilere Limon, Elma gibi adlar verilebiliyorsa Karpuz adı niçin verilmesin ki...

Avusturya ordusu Osmanlı topraklarını işgal ederek yavaş yavaş Balkanlara doğru inmektedir. Bu arada çeteler dağlık ve ormanlık arazilerde saklanmakta, bir türlü yakalanamamaktadır. Halk çaresiz, yetkililer acz içinde kalmışlardır. Sultana, yani İkinci Süleyman’a bir teklif götürürler. “Efendim, eşkiya dağ başını tutmuş, ormanlarda saklanmaktadır. Böyle kritik zamanlarda bunları dağ veya ormanlardan ovaya indirmenin tek çaresi vardır. Bir genel af ilan etseniz ve bu eşkiyaları Martoloz olarak devlette istihdam edeceğinizi söyleseniz de, bunları böylece kontrol altında bulundursak. Bunlar eğer düzenli maaş alacaklarını öğrenirlerse isyan etmekten vazgeçerler, şehirde aileleri ve akrabalarıyla birlikte yaşarlar. Kasaba halkı da böylece rahat eder.” Sultan kuşkuludur. “Acaba...” der... Fakat vezirleri sultanın üzerine giderler. “Efendimiz hiç merak etmesinler, biz onları yine tarassut altında bulundurmaya devam edeceğiz.” Zevât-ı kirâmın başka seçeneği yoktur. Sultan Süleyman birkaç gün düşünür gibi yapar ve sonra teklifi kabul eder.

Rumeli’ye duyurucular, tellallar gönderilir. Yer gök, davul zurnalar eşliğinde tellalın çıkışıyla inler. “Ey, Ahâli! Duyduk, duymadık demeyiniz. Padişah efendimiz genel af ilan etti. Kim gelir, Sultanımıza bîat ederse affedilecek ve kendisine martolozluk görevi verilecektir. Bundan böyle kendisi ve ailesi güvence altında olacaktır.”

Haydut Karpoş; haberi tez elden alır, fakat hemen kanmaz. Arkadaşlarına “Bir süre gelişmeleri izleyelim” diye talimat verir. Günler geçtikçe gevşeme olur. Dağ tepelerinde yaşamaktan bitap düşmüş çete üyeleri birer ikişer ovaya inmeye ve mutasarrıflara teslim olmaya başlarlar. Kendilerine hemen üst baş verilir, martoloz olarak görevlendirilirler ve ilk aylıklarını da peşin alırlar. Gerilim azalmaya, insanlar rahatlamaya başlamıştır. Giderek teslim olanların sayısı çoğalmaya başlar. Karpoş arkadaşlarına “Biz de gidip teslim olalım. Fakat benim işaretimi bekleyin. En küçük bir olumsuz gelişme karşısında hemen emrimde olacaksınız” der. Yirmi arkadaşıyla birlikte Üsküp şehrine iner ve zabıtaya teslim olur.

Karpoş, eşkiyanın başıdır. Onu düz Martoloz yapmak racona uygun düşmez. Eskiden olduğu gibi, onu yine başkan yaparlar ve kendisine yüksek ücret öderler. Şimdiki unvanı Martolozbaş’dır. Bir rivayete göre Köstendil, Sirişnik ve Radoviş bölgelerinin sorumluluğu kendisine verilir. Si-lahtar Mehmet Ağa’ya göre ise, önceleri Bulgaristan’daki Dospat

Şekil 1. Martolozbaş olarak atanma belgesi.

bölgesinin Voynuk’u iken sonraları Sofya, Veles, Doyran, Köstendil ve Nevrokop şehirlerinin güvenliğinden sorumlu tutulur. Siz şöyle anlayın... Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerinin emniyet amiri... Geniş bir bölgenin emniyetinden artık o sorumludur. Martoloz-

başı veya Emniyet Amiri... İlk aylarda işler iyi gider. Süslü elbiseleri ve iyi bir maaşı vardır. Fakat, ay sonunu beklemek zorundadır. Aylar birbirini izler... Uzun zaman geçmemiştir ki *Martolozbaşı Karpoş*, bu yeni hayatın ona göre olmadığını fark eder.

Memur gibi hareket etmek ve birilerine şehrin emniyet durumu hakkında sürekli raporlar vermek işine gelmez... Ay sonunda cepteki para suyunu çekmekte, eskisi gibi rahat hareket edememektedir. “Bu ne yaa...” der. “Maaşla mı geçineceğiz...” *Martolozbaşı Karpoş*’un eski alışkanlığı depresir. Ufaktan, ufağa esnafa yüklenmeye başlar. “Akşam bizim eve bir kuzu gönder...” “Sana vergi getiriyorum, bana her ay şu kadar akçe bağışlayacaksın.” “Sen zenginsin, bu kadar parayı ne yapıyorsun. Bizi gör...” Bu minvalde söylemler ve gelişmeler.

Ben orada değildim tabî, ama hayal edebiliyorsunuz. Belki çok daha fazlası... Tevâtür dediğiniz nedir ki... Biraz duyum, biraz hayal gücü... “Objektif” etiketiyle pazarlanan, fakat çoğu şüpheli olan bilgilere değer veren kişiler bir tarih kitabından diğerine dîrsek çürütmeye devam edebilirler... Ben tarih kitabı yazmıyorum, duygu inşa etmenin peşindeyim.

Esnaf, martolozların ve *Martolozbaşı Karpoş*’un yaptıklarını zabıtana haber verir, şikayette bulunur. Bunun üzerine *Karpoş Konak*’a çağrılır ve uyarılır. “Arkadaş, yapma... Ayıp oluyor. Bak, sana maaş bağladık. Hem arkadaşlarından daha fazla alıyorsun. Bu iş, devlet işidir. Sen de Devlet-i Âliye’nin bir mensubusun. İnsanlarımızı üzmemelim.” denir. *Karpoş* inkar eder. “Kim o şikayet eden... Hepsi yalan... Bunlar, beni çekemeyenler. Martolozlara düşmanlık besleyen kişiler... Onları yakalarsam ben ne yapacağımı biliyorum.” der, kızgınlık gösterir, küfürler eder.

Aradan bir süre geçer. Ortalık biraz sakinleşir... İçerisi tam yatıştırılmışken kuzeyden kötü haberler gelmeye başlamıştır. Avusturya ordusu ilerlemeye devam etmektedir. *Karpoş*’un kulakları kırışte, gelişmeleri takip etmektedir. Beklediği ve aradığı Osmanlı devlet erkanının yüzünü dışa çevirmesi, kendilerini ihmal etmesidir. Arkadaşlarına haber gönderir. Esnafın ve reaya’nın üzerine daha fazla gitmeye ve hep birlikte güpegündüz şehir içinde eşkıyalık yapmaya başlarlar.

Feryad-ü figan artmış, insanların ağızlarından emdikleri süt burunlarından gelmeye başlamıştır. Bunun üzerine Üsküp komutanı Mahmut Paşa süvari bölüğüne emir verir, “Gidin... Derdest edip getirin” der. *Martolozbaşı Karpoş*, süvari bölüğünün yola koyulduğunu haber alır. Aceleyle toparlanarak 40 arkadaşını yanına alır, tekrar dağa çıkar. Hiç vakit kaybetmez; Köstendil, Kratova ve Eğri Palanka civarındaki kasaba ve köylere haberciler gönderir. İnsanlara, “İsyanın başladığını silahlanarak kendilerine katılmalarını” söyler. Avusturya’lıların bölgeye girmesinden ve *Karpoş*’un isyanından umutlanan bir takım köylüler, demirci esnafı, kilise rahipleri ve bir kısım madenciler toprağa gömdükleri silahları çıkararak mermileri namlunun ucuna sürerler. İsyan eden küçük gruplar köyden köye gezerek birleşirler, daha büyük gruplar haline gelirler. Nâralar atarak, şarkılar söyleyerek Kriva Palanka’ya doğru yola koyulurlar.

Kriva Palanka isyancıların toplanma merkezi olmuştur. Üç yüz kişi o şehirde, 500 kişi bu şehirde ve 1000 kişi Karpoş'un yanında... İsyan yaygınlaşmaya ve katılım artmaya başlamıştır. İsyancılar sürekli sayıları konuşmaktadırlar. "Bin beş yüz kişi olduk..." "Şimdi iki bine ulaştık..." Gerçek sayıyı kimse bilmiyor. Karpoş, çevresinde bağırıp çağırarak nümayişler yapan eşkiyaya kurtuluş ve gelecek vadeder. "Avusturyalılar geliyor, onlara katılacağız. Güzel günlerimiz olacak" der.

Mahmut Paşa'nın süvari bölüğü haydudu yakalamak için iki gün içinde Radoviş'e ulaşır. Fakat kendisini yakalayamaz. Kuş uçmuş, kuş kaçmış, kuşun memuriyet görevi artık sona ermiştir. Bundan böyle, Üsküp halkı Karpoş'a yeni bir lakap takar: Arambaş Karpoş... Karpoş nankörlük etmiş, haramzâde olmuştur. Yediği ekmeğe hıyânet etmiştir. Harâmîlik yapmıştır. Artık hem Haydutski, hem de Haramîdir. Cürümleri katmerlenerek artmıştır. Üsküp halkı ve devlet yetkilileri büyük öfke içindedirler. "İnsan değil bu" derler. "Biz hamiyet ettik, o anlamadı, yediği ekmeğe tükürdü, melun adam." diye konuşurlar.

Haziran 1688... Avusturyalılar Belgrad'a girerek şehri zapt ederler. Yüzden fazla taş minareyle süslü "Beyaz Şehir" artık işgal altındadır. O dönemin Doğu Slav topluluklarında kulaktan kulağa dolaşan bir menkıbe dikkati çeker: "Bir gün gelecek, bir kahraman çıkacak ... Hörgüçlü devesine binmiş, yanında diğer yabancı hayvanlarla birlikte, gururla şehrimize girecek... Bizi Türklerin hegemonyasından kurtarıp özgürlüğümüze kavuşturacak..." Ve güya öyle olur, bu menkıbe gerçekleşir... Avusturya İmparatorluğu'nun subayı, *General Piccolomini* bir deve üzerinde, yanında eşekler ve omuzunda papağan kuşlarıyla birlikte törenle şehre girer. Yerli Sırp halkına silahlanarak kendilerine katılmalarını söyler.

"Masal masal, mastırır" derler ya... "Deveye bindirilen Piccolomini" söylencesi aslında Osmanlıya nazîredir. "Develere ve eşeklere teslim ettiğimiz şehri, develer ve eşeklerle tekrar geri aldık" denmek istenmektedir...

Yaklaşık bir yıl sonra Niş şehri düşecektir. Belgrat ve Niş şehirlerinden kaçıp canını kurtaran Müslümanlar zorunlu olarak hicret yollarına düşerler.

Biz yaşamadık ama dedelerimizin ve nenelerimizin muhaceret hikayeleriyle büyüdük... Rahmetli nenem bir gün aklına gelir, gözleri nemli anlatırdı: "Muhâceret garip gurebâlıktır. Düzenin bozulur, dilim ekmeğe, bir tutam tuza, kandil yağına muhtaç olursun. Yalnız ayak çamur-su demez, haftalarca yürürsün."

Avusturya'lılar güneye doğru ilerlerken tek bir hat boyunca inmiyorlar. Geniş bir cephe-de, bütün bölge şehirlerini ele geçirerek geliyorlar. İstiyorlar ki arkalarında zapt edilmiş herhangi bir şehir, kasaba veya köy kalmasın. Vidin şehrine, Bender'e, Hotin'e, Özi'ye ve Adriyatik kıyılarına bölükler ve ordular gönderiyorlar. Tam bir silme, tam bir süpürge hareketi... Çok kararlı bir şekilde geliyorlar, marşlar söyleyerek "Osmanlıların kökünü kazıyacağız" diyorlar. Bir şehre 5000 asker, öbürüne 8000... Ve büyük şehirlere ise kuvvetlerini birleştirerek bütün güçleriyle yükleniyorlar...

Üsküp'lüler Belgrad ve Niş'in düşmesini endişeyle izlerler. Şehre, öküz arabalarına doluşmuş binlerce bitkin insan gelmekte ve bu insanlar ağır aksak ilerleyerek Sofya'ya doğru yollarına devam etmektedirler. Niş şehrinin düşmesinden daha bir ay geçmemiştir ki, "hicret" bu kez Üsküp halkının mukadderatı olarak ortaya çıkar. Şehrin, altıncı yüzyılda yapılmış olan Gradişte Kalesi yıkık olduğundan savunma kabiliyeti bulunmamaktadır. Bu yüzden Osmanlı düşmanı şehir dışında karşılamaya karar verir. Üsküp halkına haber verilir, her ihtimale karşı şehri boşaltmaları istenir. İnsanlar üzgün ve çaresizdirler. Kaybedecek zamanları yoktur. Öküz ve at arabalarını koşarlar, hızlıca zarurî eşyalarını yükleyip yollara koyulurlar... Kimin nereye gittiği belli değildir... Acıklı bir "hicret yolculuğu" daha başlamıştır... İlk hedef Sofya'dır... Orada mı kalınacaktır, yoksa başka yerlere mi gidilecektir, kimse bilmez...

Bu noktada, ressamlarımıza ve eli kalem tutan insanlarımıza çağrı yapmak geliyor içimden... Bağdat ve Niş'in zapt edilmesiyle ortaya çıkan hicret olgusunu ve Üsküp'ün 1689 Hicretini kim görselleştirecek, onların acıklı hikayelerini kim yazacak... "Derdimi ummâna döktüm, âsumâna inledim" deyip unutacak mıyız?

Arambaş Karpoş Ağustos ayından itibaren adamları vasıtasıyla gelişmeleri günü gününe takip eder. Niş'in düşmesi, Üsküp'ün boşalması, Mahmut Paşa komutası altındaki Osmanlı ordusunun şehir dışında düşmanı karşılamak için hazırlık yapması...

Avusturya ordusu da hazırlık yapmaktadır. İmparator Leopold-I Osmanlı Devletinin Kosova eyaletini ele geçirme görevini İtalyan asıllı asker, general Piccolomini'ye vermiştir. Avusturya generali Kosova şehirlerini ele geçirmek ve Osmanlı ordusunu yenmek için cephane tedarik etmekte, askerlerini dinlendirmekte ve özellikle gıda stoku yapmaktadır.

Ağustos ayının başında Avusturya ordusu Kosova topraklarına giriş yapar. Önce Priştine daha sonra Prizren şehirleri zapt edilir. General Piccolomini, Priştine'de eski Üsküp Başpiskoposu Katolik Arnavut Peter Boğdanî ve Sırp patriki Üçüncü Arsenye'nin etrafında toplanan 5000 isyancı haydut tarafından karşılanır. Hurrâ naraları altında şenlikler düzenlenir, din adamları boyunlarındaki haçlarla kendisini kutsarlar, büyük kurtarıcı olarak görürler.

İsyancı Katolik Papaz Peter Boğdanî'nin çevresinde 5000 kişi mi, yoksa 8000 kişi vardı? Bilmiyoruz... Bu rakamlar üzerinde çok oynanıyor. Makedonlar bu rakamı azaltmaya, Hristiyan Arnavutlar yükseltmeye çalışıyorlar... Müslüman Arnavutlar ise daha düşük gösterme eğilimindedir. Her kesim, kendi düşünce ve anlayışına göre rakamlarla oynuyor. Üç aşağı, beş yukarı... Ne fark eder ki...

Piccolomini, kendisini karşılayan İpek şehrinin eski Patriki Arsenye'ye İmparator Leopold-I tarafından Dük unvanı verildiğini bildirir. Patrik ve Dük... Nitekim bir süre sonra, Haydut Karpoş'a da Dük unvanı verilecektir.

İsyankâr liderlere Dük unvanının verilmesi bir tür motivasyon... Arnavut Başpiskopos Boğdanî'ye böyle bir unvan verilmemiş... Nasıl olmuş, unutulmuş mu? Yoksa gerek mi duyulmamış? Bana göre Avusturyalılar, Arnavutları pek tutmuyorlar. Doğru-

su, Arnavutlar da onları... Fakat bir çıkar ilişkisi var aralarında ve aynı zamanda din birliği...

General Piccolomini, Katolik Papaz Boğdanî ve Sırp Patriki Arsenye Priştine şehrinde bir araya gelip kutlama adına, “kuzu çevirme” partisi verirler... Ve oturup plan yaparlar, yerli halkı nasıl isyan ettiririz diye. Piccolomini, eşkıyalara ulaştırılmak üzere onlara silah, yiyecek ve para yardımı vaadinde bulunur. Subaylarına emirler verir, yardımın hemen gerçekleştirilmesini sağlar. Böylece, yerel liderlerin gönülleri memnun edilir. Liderlerin arkaları sıvazlanmış, ellerine silah tutuşturulmuş, ceplerine bir miktar para konmuştur.

General Piccolomini, kendi ordusuna katılan Peter Boğdanî’nin 5000 askeriyle birlikte Prizren’e yönelir. Toplamda 15 bin kişi olmuşlardır. Bu ordu, Kutsal İttifak’ın kutsal dava uğruna savaşmaya ahdetmiş olan askerlerinden oluşmuştur. Papaz Boğdanî, Prizren’e elindeki Kutsal Haç bayrağını sallayarak girer. Vücutlarına, büyük kırmızı haç işareti bulunan beyaz gömlekler giymişlerdir. Prizren’de yerli Hristiyan halk tarafından tantana ve şâşaa ile karşılanırlar. Avusturya ordusu, Katolik Arnavutlar ve Sırp lar şehirde yaşayan çok sayıda Müslüman aileyi kılıçtan geçirirler. Az sayıda Müslüman dağlara kaçarak canlarını kurtarır. Tarihçi Tahir Efendi’nin bildirdiğine göre Prizren saldırısından ancak 60 aile hayatını kurtarabilmiştir.

Avusturya ordusu Prizren’de oyalanmaz, Kaçanik’e doğru ilerler. Yazdıklarına bakacak olursak Kaçanik’te kaleyi koruyan küçük bir Osmanlı birliği 15 bin kişilik derleme Avusturya ordusu karşısında direnemeyeceklerini anlayarak gece yarısı “ricat etmişlerdir”. Kaynaklarda Kaçanik Kalesinde 150 asker bulunduğu söyleniyor, doğruysa... Başka kaynaklarda ise “ricat” olmadığı, küçük çaplı da olsa bir çarpışma yaşandığı, hatta Arambaş Karpoş’un destek vermek üzere adamlarının bir bölümünü Kaçanik’e yönlendirip Avusturyalılarla birlikte savaşmalarını temin ettiği yazılı...

Karanlık sayfalar bunlar. Verilen bilgiler güvenilir değil.

Piccolomini 24 Eylül’de Kaçanik Kalesini zapt eder. Haydut Karpoş eğer bir kısım adamlarını göndermişse onlar da Kaçanik’te Avusturya ordusuna katılırlar. General Piccolomini zapt ettiği tüm şehirlerde olduğu gibi burada da şehir halkına davetiye çıkarır, kendi ordularına katılmalarını ister. Kaçanik Kalesi, Avusturya ordusunun Üsküp’e saldırmak için hazırlık yaptığı son toplanma yeridir. Piccolomini’nin kendi ordusu 8000 kişi civarında ise, buna 5000 civarında Katolik Boğdanî’nin adamları, Arsenye’nin adamları, çevre köylerden gelen diğer isyancılar ve Karpoş’un adamları katılırlar. Neredeyse 16 bin kişilik bir kuvvet olmuşlardır... Avusturya ordusu derleme niteliğinde bu Kutsal İttifak gücüyle Üsküp kapılarına dayanır.

Üsküp büyük bir merkezdir. Avusturyalılar “girmek kolay olmayabilir” diye düşünürler. Bu nedenle çevre kasabalarda yaşayan Bulgar vatandaşlarına haber gönderirler. Kendilerine katılmalarını, destek vermelerini isterler. Avusturyalıların güneye indiklerini görüp isyan eden “kalkışmacılar” bu iş için biçilmiş kaftandır. Piccolomini bölgedeki komitacılar-

la irtibat kurar, onlardan kendi ordularına katılmalarını ister. Makedonya'daki Müslüman halk ise, çeteleri "bandit" veya "çetnik" olarak adlandırmaktadır. Bunlar vur-kaç hırsızlarıdır.

Günümüzde Amerika'lıların kullandıkları "ray-ban bandit" ifadesi Balkan esintilidir ve onlar bu deyişi bölge harâmilerinden devşirmişlerdir.

"Karpış" kelimesi ikide bir aklıma takılıyor. Almandada benzeri bir kelime var: Karbatsche. Fakat bu kelime kırbaç ile ilişkilendiriliyor. Bizden almışlar. Koorbaş diye okunuyor. Karpış – Koorbaş... İlişkiliği ne ret, ne de kabul ederim. Kırbaç anlamında kullanıyorlar ama bildiğimiz türden değil... Bunlar 3 ila 4 metre uzunluğunda, ağaç saplı, deri şerit örgülü, özel yapılmış "şıklatmaç"lar... Almanlar ülkelerinde bugün bile tâ 1700'lü yıllardan kalma Koorbaş Karnavalı adını verdikleri bir şenlik yapıyorlar. İlginç...

Şekil 2.Koorbaş Karnavalı. <http://www.fischer-oberschwaben.de/Fasching/karbatschetop.jpg>

Üsküp şehri, Kosova eyaletinin başkenti ve en büyük yerleşim yeri. Şehrin savunma görevi Mahmut Paşa'nın üzerindedir. Ne kadar askeri vardı bilmiyoruz. Halkın büyük bir kısmı şehri boşaltmış olduğundan Mahmut Paşa kendi kaderiyle baş başadır. Askerlerinin sayısı belki 3000 belki 5000 kişi. Günümüzdeki Üsküp İlahiyat Fakültesi'nin bulunduğu bölgede Lepençe Nehri kıyısında küçük bir çarpışma olur. Osmanlı 100 şehit verir ve 200 kadar kişi de esir düşer. Mahmut Paşa daha fazla zayıat vermek istemez, dağlardaki ormanlık araziye doğru geri çekilir. Makedonların yazdıkları doğru ise Mahmut Paşa o gece Piccolomini'ye fark ettirmeden adamlarını yeniden organize eder, civar köylerden yedek kuvvet tedarik eder ve ertesi günü 5000 kişilik bir kuvvetle yeniden Üsküp'e geri döner. Piccolomini şaşkırmıştır, fakat o da kendi oyununu oynar. Beraberinde getirdiği 10 topla şehri yoğun salvo atışına maruz bırakır. Yer yer yangınlar çıkar, şehir yoğun duman altında kalır. İkinci Bayezid'in damadı Yahya Paşa'nın yaptırmış olduğu Ulu Cami'ye isabet eden güller kubbeyi çökertir. Bezistan'ın kubbeleri darmadağın olmuştur. Hamamlar, camiler ve kervansaraylar delik deşiktir. Alevler bulutlara kadar yükselir, gökyüzünü koyu bir is ve duman kaplar. Şehir harâbe haline gelmiştir.

Bu noktada, ben şu sorunun cevabını arıyorum. Beş bin kişilik birliğiyle Üsküp'e geri dönen Mahmut paşaya ne olmuştur. "Kaçmış" diyenler olduğu gibi, hikayenin bu bölümünü "pas" geçenler de vardır. Kısacası perdenin bu sahnesi biraz "karanlıktır". Kimi kaynaklarda Osmanlı ordusunun ikiye bölünerek güneydeki İştîp ve Veles şehirlerine doğru geri çekildiği, Mahmut Paşa'nın İştîp'te orduyu yeniden toparlamaya çalıştığı söylenir.

Piccolomini Üsküp'ün kapısına dayanmıştır ama hücumla geçmeden önce şehrin durumu hakkında bilgi sahibi olmak ister. "Albay Çaki" isimli bir adamını ortalığı kolağan etmesi için şehre gönderir. Çaki gizlice şehre girer, şaşkınlık içindedir. Şehir tamamen boşalmış-

tır. İnsanlar top sesleri nedeniyle ürküp kaçmış olduklarından ortalıkta kimseler yoktur. Piccolomini'ye "şehrin boş ve işgal edilmeye müsait olduğunu, dükkanların gıda ve diğer malzemelerle dolu olduğunu" söyler. Fakat önemli bir "detayı" atlamıştır. Şehrin sokaklarında "veba mikrobunun" kol gezdiğini...

Ben "veba" hikayesine inanmıyorum ama tevatür derecesine ulaştığı için şimdilik kabul edelim. Koro halinde "veba" şarkısı söylenirken, sizin cılız "doğru değil" sözünüzü kim duyacak.

Piccolomini Ekim ayının son günlerinde ordusuyla birlikte Üsküp şehrine girer. Ürkek, tedirgin ve sessiz bir giriştir bu. Kendisini ne karşılayan vardır, ne de korkup kaçacak kimse... Askerler şehri yağmalarlar. Her taraf yanık kokusu içindedir. Binalar yıkık dökük ve yollar molozlarla kaplıdır, yürünecek halde değildir. Cennet bahçeleriyle kıyaslanan güzel Üsküp, şiddetli bir deprem geçirmenin kabusundan uyanmış gibidir. İşgalci Piccolomini, manzaranın dehşeti ve vahameti karşısında bunalmış, sevinememiştir bile. Oturur İmparator Leopold'e bir mektup yazar ve şunları söyler: "Üsküp Prag kadar büyük bir şehir. Şehirde kale duvarları ve su hendekleri yok, bütünüyle terk edilmiş. İnsanlar değerli eşyalarını yanlarında götürmüşler. Fakat erzak ve malzeme açısından zengin. Sokaklarda yüzleri korkudan kireç kesilmiş, yoksul birkaç kişiden başka kimse yok. Gece boyunca alarm halinde olduk. Komutayı Albay Strasser'e verdim. Burada kalmam doğru olmayabilir. Dört beş gün içinde düşman orduları geri gelebilir. İstemeyerek de olsa, şehri yakmaya karar verdim."

Mektupta, üçlü noktalarla geçtiğim bölüm, "şehrin niçin elde tutulmadığının, niçin yakılmasına karar verildiğinin gerekçeleri ile" süslenmiş. Tam bir fabrikasyon... Güya tarih yazıyorsunuz... Mektupta veba'dan hiç söz edilmiyor. Fark etmemiş mi, yoksa yazmayı mı unutmuş.

Üsküp kimilerine göre 25-26 Ekim tarihlerinde iki gün; kimilerine göre ise 26-28 Ekim tarihlerinde üç gün baştan başa yandı. "Hayır, 31 Ekimde bir gün yandı" diyenler de var. "Yandı" kelimesi dikkatimi çekiyor. Nasıl yanmış... Kendi kendisine mi yanmış... Kendi kendisine mi tutuşmuş... Unutmayalım, Üsküp yanmadı, yakıldı... Bu eylem için doğru kelime "kundaklama". Üsküp resmen "kundaklandı"...

İki gün, üç gün diyorlar ama şehir yangınları öyle iki gün, üç gün sürmez. Üç gün yandıysa, itfaiye teşkilatı mı var, bir hafta yanmıştır. Ve yangının etkileri sanılandan çok daha büyük... Öyle bir yanmış ki 1912'ye kadar tam iki yüz yıl... İçin için ve derinden... Çünkü bir daha asla toparlayamamış kendisini... Sözüm ona, iki günlük şehir yakmasının bedeli tam "iki yüz yıl"... Ve bu sürenin sonunda tüm bölgenin bütünüyle elden çıkması... Düşündürücü... Alevler sönmüştür ama küllerin altında kalan kor parçaları "için için" yanmaya devam edecektir. Tâ, 1912'ye kadar... Söndü zannettiğimiz korların Balkan Savaşları sırasında, isyan rüzgarlarıyla yeniden alev alıp parladığını görürüz. Anlıyoruz ki, "kalkışma" alevini söndürmek anlık bir olay değil. Yüz yılları "izlemeye almak" gerekiyor. Tarihi olayları nasıl analiz edeceksiniz, "aldık, verdik ve unuttuk" sözcükleriyle mi... Altmış bin kişiyi barındıran güzel Üsküp, yakma olayından sonra farelerin cirit attığı bir şehir olmuş. İki ay sonra tekrar ele geçirilince az sayıda insan geri dönüp şehri imar etmeye çalışmışlar ama bu çabalar fazla sonuç

vermemiş... Üsküp, elden çıkıncaya kadar her halükarda “gariban bir Gazi Şehir” olmaktan kurtulamamış.

Piccolomini Üsküp’e girerken Arambaş Karpoş orada mıydı? Bilmiyoruz. Makedon kaynaklarına bakılırsa o da Avusturya’lılarla beraberdi. Hatta Kaçanik desteği nedeniyle Üsküp’te bir avuç Hristiyan tarafından “hurrâ” naralarıyla karşılandı. Bu söylenceler, “tevatür dolgusu”... Araştırmak, eğer bir yerlerde yazılı ise, gerçeği ortaya çıkarmak gerekiyor.

Piccolomini, Üsküp’ü “veba hastalığı” nedeniyle mi yaktı, yoksa öç almak için mi? Muhtemelen her ikisi için... Batılılar “veba hastalığını yok etmek için yaktı” diyorlar. Fakat Vodna Dağı’na çıkıp askerlerine mızıkla çaldırmak da ne demek oluyor... Neron, Roma’yı yakmış ya... Bin altı yüz yıl sonra, torunu veya seed’i de Üsküp’ü yakıyor. Askerleri dağlardan müzik eşliğinde hurrâ! nâraları atıyorlar. Yaradan’ın gücüne gider, Üsküp’ün bu şekilde yakılması. Yaktın, yanacaksın ve yok olacaksın diye fısıldanır kulağına... Üsküp’ün yakılmasından 10 gün bile geçmemiştir. Piccolomini Prizren’e çekilmiş, dinlenmektedir. Burada şiddetli bir hastalığa yakalanır ve aniden ölür. Kimileri, onun veba mikrobunu kapmış olduğunu söylüyorlar. Belki öyledir, kesin kanıt yok. Güya veba mikrobunu nedeniyle koltuğunun altında büyük bir çıban çıkmış da ondan ölmüş. “Veba” temasını, “çıban” illetiyle ilişkilendirirseniz “sahiciliği” arttırmış olursunuz. Neredeyse inanacağım...

Piccolomini öldükten sonra, Prizren’deki St. Levisja kilisesinin mezarlığına gömülür. St. Levisja kilisesinin onuncu yüzyılda yapıldığı, on üçüncü yüzyılda Katedral haline getirildiği ve 1455 yılında ise Fatih Sultan Mehmet tarafından camiye dönüştürüldüğü belirtiliyor. Piccolomini Prizren’i zapt edince camiye tekrar kilise yapar ve ölünce bu kiliseye gömülür. Dini yapının kaderi ilginçtir. Sürekli kimlik değiştirir. Bir kilise, bir cami... Sonra tekrar kilise, tekrar cami... Yapı günümüzde kullanıma kapalıdır, koruma altına alınmıştır...

Kosova hükümeti Müslümanlara ve Hristiyanlara kapatmıştır yapıyı; “ne yâre, ne de ağıyâre” diyerek... Piccolomini şimdi onların Bogorodica Ljeviška kilisesi, bizim Fethiye Camii adını verdiğimiz yapının haziyesinde sessiz sedasız yatmaktadır... Bir tarafın “hayır”, diğer tarafın “lânet” duaları yağmuru altında.

Piccolomini Üsküp’ü yaktı yerle bir etti... Bunu biliyoruz, fakat hangi Piccolomini... Engelberto d’Ugo Piccolomini, Giovanni Norberto Piccolomini, Octavianus Piccolomini; Enea Silvio Piccolomini mi? Yazarlar daha çok sonuncusu üzerinde duruyorlar. Silvio Piccolomini, papalık adı “Pius II” olan kişiye doğumunda verilen ilk ad aynı zamanda... Yani Pius II’nin asıl adı... Anlıyoruz ki, Piccolomini papaların soyundan geliyor. Ataları papa olan bu İtalyan soylu zâdesi o zamanlar Roma İmparatorluğunu temsil eden Avusturya’lılara generallik hizmetinde bulunmuş.

Bakıyoruz da Piccolomini, soy soylamasından gönlünün ruh titreşimlerine kadar baştan aşağı Hristiyanlık güdüsüyle hareket eden bir kişi... Mohaç Savaşına da katılmış... Bizimkiler ona Pikilâmi diyorlarmış. Çünkü, bu telaffuz biçimi dilimize daha kolay... Bundan sonra Pikilâmi diye yazacağım, hata kısaltabiliriz de... Ona, pekala Batılıların nickname bizim lakap adını verdiğimiz bir adla da hitap edebiliriz: Piki... Sen benim Bağdat’tan güzel şehrimi yak, ben sana Piki demeyeyim...

Şu şüpheli “veba” konusu... O “asil mikrop” niçin acaba sadece Piccolomini’ye yapışmış. Ordusundan, asker veya haydut başka ölen olmamış mı? Sonradan şehre dönen 4000 kişilik şehir halkından veba’ya yakalanan başka kimse olmamış mı? Meselâ Karpoş? O niye veba hastalığına yakalanmamış... Şerbetli miymiş? Üsküp yangını, şu “veba” denen mikrobu “bıçak gibi kesip atmış mı”? Batılı söylüyor, Batılı inanıyor... Ben durumu hiç öyle görmüyorum... “Yakma” hadisesi, Kutsal Roma İmparatorluğuna mensup “kutsal vatandaşların” doğuştan gelen özelliği... Yakma, onların “genlerinde” var... Söylemleri; hep “Yakın, yıkın, yok edin” olmuş... Yakın, tarifsiz... Yakın hadsiz ve hesapsız... Yakın, Kutsal Lig adına...

Piki, Dokuz Kasım’da Prizren’de öldüğünde Osmanlı askerleri boş durmuyorlardı. İştîp’te Mahmut Paşa idaresinde toplanmışlar, ileri hareket için hazırlık yapıyorlardı. Sayıları 6000’e ulaşmıştı. Bu şehirde de önemli bir savaş olacak ve şehitler verilecekti. Bu kez, Piki’nin yerine geçen Holştayn İştîp’i yıkacak ve şehri ateşe verecekti. Onlar sadece Üsküp’ü değil, İştîp’i de yakmışlardı. Eğridere’yi ve Kačanik’i yaktıkları gibi...

Dokuz Kasım tarihi bir başka açıdan daha önemli... Osmanlı, Üsküp’ün düşmesinden sonra kaygılıdır. Devletin başına geçecek güçlü bir sadrazam aranmaktadır. Yapılan istişareler sonucunda Sakız Adası muhafızı *Fazıl Mustafa Paşa* bu iş için uygun görülür. 9 Kasım 1689 tarihinde yayınlanan bir hattı Hümayun ile Edirne’ye davet edilerek kendisine Sadrı Âzâmlık görevi takdim edilir. Paşa göreve geldiğinde 52 yaşındadır. Padişah İkinci Süleyman, Köprülü Mehmet Paşa’nın küçük oğlu Fazıl Mustafa Paşa’ya net bir hedef verir: Niş ve Belgrad’ı geri al, Avusturya ordusunu Tuna’nın öbür yakasına at...

Piccolomini veba’dan veya bir başka hastalıktan öldüğüne göre, Karpoş’a geri dönelim. Kaynaklarda Arambaş Karpoş’un Üsküp’ün yakılmasından bir iki ay öncesine kadar Martolozbaşı olarak görev yapmaya devam ettiği yazılı. Karpoş, Osmanlının en sıkıntılı zamanında isyan bayrağını çeker. Bu yaklaşım, “fırsatçılıktır”. Piki’nin parsasına hissedar olma fırsatçılığı... Bir düşünün... Eylül ayına kadar Köstendil bölgesinin saygın bir emniyet amirisiniz... Ve birden sinyali alınca, isyan eden bir “kalkışmacı” oluyorsunuz... Tarih tekerrürden ibaret sözü boş değil...

Piccolomini’nin Kosova’ya girip Priştine şehrinde otağ kurduğu zamana geri dönelim. Hatırlayın, Avusturyalı general, Arnavut Boğdanî ve Sırp Arsenye ile görüşerek yerel halkı örgütlenme çalışmaları yapmıştı. Onların bu girişimlerine ilk cevap veren, ilk harekete geçen kişi Karpoş olur. Karpoş o sıralarda Martolozbaşı olarak görev yapmakta, Radoviş – Köstendil arasında gezerek sözüm ona asayişin berkemâl olmasını sağlamaya çalışmaktadır. Haydut, mahşerin üç atlısı Piki, Boğdanî ve Arsenye üçlüsünden gelen işareti alınca zamanın geldiğine hükmeder. Artık “kalkışma” zamanıdır. İsyanı Köstendil’de ilan eder, fakat toplanmak için Kriva Palanka şehrinin daha uygun olacağını düşünür.

Kriva Palanka veya Osmanlının diliyle Eğridere şehri, kalesi olan bir yerleşim yeri... Savunmaya müsait ve korunaklı... Eğridere 1636 yılında Bayram Paşa tarafından askeri garnizon olarak kurulmuş iken, sonraları sivil vatandaşların da yaşadıkları küçük bir yerleşim yeri haline gelmiş... Bayram Paşa, ileri karakol ve gözetleme merkezi olarak düşünmüş Eğridere’yi... Kale’nin günümüze sadece bir duvarı ulaşabilmiş...

Giriş kapısının üstündeki Osmanlıca kitabe Üsküp Arkeoloji Müzesi'nde korunma altında... Birilerinin okuyup kültürümüze kazandırması ne iyi olurdu.

Arambaş Karpoş, güçlü kaleye sahip olduğu için isyanı Kriva Palanka şehrinden başlatmaya karar verir. İlk hedef, şehirdeki taş kaleyi ele geçirmek ve oradaki askerleri bertaraf etmektir. Çevre köylerden gelip kendisine katılan çok sayıda haydutla birlikte bir tepenin üzerine kurulmuş olan taş kaleyi muhasara eder. Haydutlar güruhu, tüfek atışlarıyla kale içindeki Osmanlı askerlerine göz açtırmazlar.

Kaleleri ele geçirmenin değişik yöntemleri vardır. Bunlardan biri, yangın çıkarmak insanları kaleyi teslim etmeye zorlamaktır. Karpoş ve adamları, bu konuda her türlü yonteme başvururlar ve istedikleri sonucu elde ederler. Osmanlı askerleri dayanamamıştır, kale düşer. Bütün savaşlarda olduğu gibi, yine şehitler, yine yaralılar vardır... Acı ve ıstırap feryatları yükselir, gözyaşları sel olur akar.... Haydutların bu kaleden altı top ve çok sayıda silah ele geçirdikleri belirtiliyor. Arambaş Karpoş için silah, "güçlenmek" demektir ve "cesaretin artması"...

Eğridere düşünce, harâmîler iki gruba ayrılırlar. Bir bölümü Üsküp'ün 35 km kuzeydoğusunda bulunan Kumanova şehrine yönelirken, diğerleri Kratova yolunu tutarlar.

Kriva Palanka ve Kratova şehirlerinden söz etmişken bu şehirlerin yakın çevresinde bulunan Osogova Manastırı'ndan söz etmezsek hikayeyi eksik bırakmış oluruz. Bu manastırın, bölgedeki diğerlerinden hiçbir farkı yok, fakat onu özgün yapan bir özelliğe sahip. Manastırın giriş kapısının tam karşısındaki kalın taş duvarın üzerinde küçük bir sütünce var. Bu sütünce, sanki Osmanlılara ait bir mezar taşı gibi... Fakat mezar taşı da değil... Tepeliğinde bir yumru var ve üzerinde silinmiş yazılar. Merak ediyorsunuz...

Bu taş ne ola ki, diye... Derken, hemen arkanızda bir papaz beliriyor. Sizin meraklı gözlerle taşı incelediğinizi görünce başlıyor anlatmaya. "Bu dikili taş, izin beratıdır. Osogova Manastırı'na faaliyetlerini serbestçe yapabilmesi için Osmanlı sultanı Fatih Muhammed Han'ın vermiş olduğu bir tür izin belgesidir. Bu izin sayesinde Osmanlı, isyanlarda bile Manastırımıza dokunmamış, bizi dini uygulamalarımızda serbest bırakmıştır." İçinizden, "İşte aradığım kanıt bu..." dersiniz... Hangi kağıt, hangi ferman bu taş sütünce'den daha değerlidir... Karpoş'u destekleyen Papazlar isyancı çeteleriyle işbirliği yapmalarına rağmen Osmanlı onları affeder. Kiliselerini yıkmaz... Muhammed Han'ın haklarını teslim ettiği "berat taşının" anlamına saygı göstermeye devam eder. Yakıp, yıkmaz, yok etmez... Açın İnterneti, araştırın... Bakalım kaç site bu olayı samimi bir dürüstlikle dünyaya ilan etmiş, ihkâk-ı hak yapmıştır.

İkiye ayrılan kuvvetlerden Kumanova'ya giden haydutlar korumasız olan kasabayı kolayca ele geçirirler. İsyan öncesinde 600 haneden oluşan Kumanova halkı, Üsküp'lülerin Sofya'ya doğru hicret etmeleriyle birlikte, onlara katılmışlar, şehri boşaltmışlardır. Karpoş, boş evlerdeki geri kalan eşyaları yağmalar, değerli gördüğü her şeyi adamlarıyla paylaşır ve burayı kendisine merkez yapmaya karar verir.

Kratova'ya giden diğer grup ise şehirde belli bir dirençle karşılaşır. Çünkü Kratova gümüş ve altın madenleri çıkarılan bir yerdir. Değerlidir... İnsanlar kolay teslim olmak istemezler... Şehirde sokak savaşları cereyan eder. Tüfekler ve kılınçlar konuşur... Osmanlı askerleri sıkışmış, daralmışlardır. Geri çekilerek merkezdeki şehir hamamının içine sığınır. Fakat Karpoş'un adamları topla hamamın kubbesini havaya uçurarak içerideki tüm askerleri öldürürler.

Bu olaydan günümüze, acı veren anısı kalır. Tarihi hamam yok edilmiş, yerine turistik bir hotel yapılmıştır. Lobinin girişinde küçük fışkiyeli bir havuzla karşılaşsınız. Beyaz mermerden yapılmış, mütevazı bir havuz... Bize öyle anlatıldı, bu fışkiye göbek taşının bulunduğu yer imiş... Topa tutulduğunda kubbenin çökertildiği ve askerlerin şehit olduğu yer burasıymış. Gözlerim fışkiyeye takıldı kaldı... Havuzun içinde küçük pirinç başlıklardan fışkıran su damlacıkları cam tavandan vuran güneş ışığının altında renkli kristaller gibi gözüküyordu. Ben o su şeritlerini şehit Osmanlı askerlerinin lâhûtî ruh görünimleri gibi algıladım. Dakikalarca baktım... Daldım gittim, sessiz ve meyas...

İsyan hızla bölgedeki diğer kasabalara sıçrar. Zletova, Koçani, Kaçanik, Köstendil, Tetova ve Gostivar'da isyancı çeteler halkı kendilerine katılmaları için zorlamaya başlamıştır. Üç yüz yıldır ilk kez bu denli kapsamlı bir "kalkışma" girişimi ortaya çıkmıştır. Fakat kalkışma, sadece "saman alevinden" ibarettir. Beş dakika boyunca har har yanan ve sonra çabucak sönen küçük bir demet saman alevi gibi...

Bu kurumuş saman öbeğini kim yaktı, kim tutuşturdu... Osmanlı, ateşle oynayanları "melunlar" olarak tanımlar... Yani, "Kutsal İttifak" yemeğini pişiren Papa devleti ve diğer Batı ülkeleri... Arambaş Karpoş'un başlattığı ayaklanma 50 gün bile sürmez, birden "puf" diye söner. Çünkü Avusturyalılar Üsküp'ü yaktıktan sonra geri çekilmişler, Arambaş Karpoş'u kendi kaderine terk etmişlerdir. Canlarının derdine düştüklerinden Karpoş ve adamlarını koruma işini, ona gönderdikleri Kutsal Haça devretmişlerdir. "Kutsal Lig" diyorlar ya... Bu lig, o kadar da kutsal değil... Avusturyalılar, Kutsal Roma İmparatorluğu, Almanlar veya Amerikalılar onlara destek verdiğiniz ölçüde sizi Kutsal Lig'in üyesi olarak görürler. Destek "istediğiniz" zaman "Lig" çöker... Bu nedenle Balkan milletleri hem Batıya muhtaçtırlar, Batıdan medet umarlar, hem de hiçbir zaman Batıya güvenmezler. Karpoş'lar, Boğdanî'ler ve Arsenye'ler "Biz Batılıları nasıl kullanabilir ve onlardan nasıl daha çok faydalanabiliriz" diye düşünürlerken; Batılılar da, "Karpoş, Boğdan ve Arsenye'yi nasıl trenimize takılmış ek vagon katarları haline getirebiliriz" diye karmaşık çıkar hesapları yaparlar. Birlikte gözükseler de, kanları uyuşmaz, birlikte olamazlar.

Arambaş Karpoş; Kriva Palanka, Kratova, Köstendil ve çevresinde gerçekleştirdiği isyanın arkasından kazandığı başarılar üzerine 14 Ekim 1689'da kendisini "Kumanova Kralı" ilan eder. Çünkü çevresindeki eşkıyalar kendisini büyük bir lider ve kral olarak görmektedir. O vakitler Kumanova dediğiniz yer, altı yüz haneli bir nâhiye, bir belde. Bizim Alpullu kadar... Hadi birisine Alpullu'nun Kralı deyin bakalım... "Mahallenin kralı" oluyorsa "Bir beldenin kralı niçin olmasın"... İşte o mânâda... Biz hafife alıyoruz ama, o kendisini gerçekten kral zannediyor. Şehir krallarından biri... Atası, Prilepe şehrinin kralı Marko'ya da özenmiş olabilir.

Avusturya İmparatoru Leopold-I'e hemen haber uçurulur. "Karpoş kendisini kral ilan etti. Ona Dük unvanını verirse hem memnun olur, hem de bize hizmet eder. Böylece bölgeyi daha kolay kontrol altında bulundururuz" diye bilgi aktarılır. Leopold-I teklifi makul bulur. Eşkıyanın "kendinden menkul" bu unvanını onaylar ve ayrıca kendisine Dük unvanını verir... Leopold-I'in amacı bir taşla iki kuşu birden vurmaktır. Hem Osmanlı'yı yenmek, hem de kendisine bağlı vassal şehir devletçikleri oluşturmak niyetindedir. Günümüzde, bunlara "kanton" devletçikleri deniyor ya...

"Krallığının" tasdik edilmesi ve ayrıca onun faizi "Dük" unvanını almayla birlikte Karpoş'un havası artar. Üç dört hafta ortalıkta *Kumanova Kralı Dük* olarak gezer. Kumanova'yı çoktan "kraliyet merkezi" olarak ilan etmiştir bile...

Avusturya İmparatoru Leopold-I, Karpoş'un kutsanmış bir insan olduğunu göstermek üzere kendisine haç, berat ve outward sign göndermiştir. Bu outward sign'ın ne olduğunu bilmiyoruz. Bizim kaynaklarımızda sadece "kalpak" ve "berattan" söz ediliyor. Batılı kaynaklarda ise busby kalpağına, berata, pelerine ve kutsal haç simgesine vurgu yapıyor. Başka kaynaklarda, kutsal sakrement'in "bayrak" olduğu belirtilmiş. Bayrak, pelerin veya atkı... Ben bütün dikkatimi kalpağa yöneltiyorum... Kalpakta "tüy" varsa, "ki var"; her şey tamam demektir. Şeklen ve resmen, artık o bir "aziz" sayılabilir... Veya tanrının gönderdiği "kurtarıcı"... Karpoş, artık kutsal bir kurtarıcıdır...

Şekil 3. Karpoş'un Dük'lük kalpağı.

Günümüzde, insanlarımız İmparator Leopold-I ile dalga geçiyorlar: "Mademki şöhreti ayyuka çıkmış bir haydudu kral ilan ettin, kalpak göndereceğine bari kıymetli taşlarla süslü bir taç gönderseydin ya..." diyorlar. Haklı değiller mi? Leopold-I, anlayacağımız Haydut Karpoş'u ucuz yolla idare etmiş...

14 Ekimden 30 Ekime kadar Karpoş'un kurtardığı şehirler artık Avusturya'nın prensliği olarak değerlendirilmeye başlanır. Acaba "vassal" veya "tâbî devletçigi" mi demek isteniyor. Sözüm Karpoş'a... Sen Avusturya'lıların işbirlikçisi ol, "bağımsızlık savaşı ver"... Osmanlıdan kurtul, sonra yine Avusturya'lıların eline düş... "Aydutski" olarak ünlendiğin adın öfkeli Balkan Denizi'nin dalgaları arasında bir görünsün, bir kaybolsun... Sonra aradan 300 yıl geçince, "yeni türedi bir devletin" ulusal bağımsızlık kahramanı ol, çık... Eskiler, "gün ola harman ola, sabır ola sarman ola" demişler... Görelim, Mevlâm neyler... Bekle gör ki, günler nelere gebe...

Arambaş Karpoş; Köstendil, Eğridere, Kratova ve Kumanova şehirlerini ele geçirince asıl zorluğun bunları elde tutmak olduğunu fark eder. Osmanlının geri geleceğini düşünerek şehirleri tahkim etmeye karar verir. Kendisine Kriva yakınında bulunan Reka geçidini kapatma önerisi getirilir. Bunun üzerine, büyük ağaç kütüklerini üst üste yığdırarak engebeler yaptırır ve derin çukurlar kazdırır. Fakat, Kriva Reka’da fazla tutunamayacağını kendisi de farkındadır. Bu yüzden gerçek anlamda bir savunma için Kumanova şehrinin daha uygun bir yer olacağını düşünür. Adamlarının bir bölümünü Kriva Palanka’da bırakarak eşkiyanın büyük kısmıyla Kumanova şehrine çekilir. Kasabanın merkezine, ağaç kütükler kullanarak bölgeye özgü bir “palanka” yaptırır. Şehrin dört bir tarafına derin çukurlar kazdırır.

Osmanlı nerede... Ne yapıyor? Devlet-i Âliye, Arambaş Karpoş’un üzerine Selim Giray Han’ı gönderir. Giray Han yola çıkışta Sofya’dan bazı Osmanlı birliklerini de yanına almış olabilir. Bu konuda net bilgi yok. Fakat asıl askeri güç Mora komutanı Koca Halil Paşa’nın kendisine katılması olacaktır. Bir rivayete göre Halil Paşa Selim Giray Han’a Üsküp’te katılmıştır. Başka bir rivayete göre ise ikisi birleşerek birlikte Karpoş’un üzerine yürümüşlerdir. Artık hangisi doğruysa... O yıllarda Tekirdağlı Bekri Mustafa Paşa “sadaret” makamında bulunmakta ve sadrazam olarak görev yapmaktadır. *Bekri Mustafa Paşa* Mora komutanı Koca Halil Paşa’yı Macaristan eyaletinin Ordu Komutanı olarak atar ve hemen Üsküp’e doğru yola çıkmasını emreder. Fakat, Selim Giray Han ondan önce zaten yola çıkmıştır.

Giray Han; Sultan İkinci Süleyman’ın ve Sofya’da toplanan savaş konseyinin buyruğu üzerine askerleriyle birlikte Köstendil’e doğru ilerler. Önce Karpoş’un kalkışmayı ilan ettiği ilk şehir olan Köstendil alınır. Şehirde bir direnme olmaz. Giray Han, burada tabur komutanlarıyla bir toplantı yapar. Ne yapacaklarına ilişkin hareket planları geliştirir. Her birinde on bin kişi bulunan üç mirza’sını üç farklı yöne gönderir. Bir Mirzasını Crna Reka bölgesine; ikincisini Tikveş ve çevresine ve üçüncüsünü İştıp, Veles ve Prilepe şehirlerine doğru yola çıkarır. Birinci Tatar taburu, başında Selim Giray Han olmak üzere Kriva Palanka kalesine doğru yönelir. Karpoş’un Kriva Reka adı verilen geçitte kurduğu sözde savunma hattı tabur tarafından hallaç pamuğu gibi atılır ve Kriva Palanka’ya doğru ilerlenir. Karpoş’un adamları *Kriva Palanka* kalesinde tutunamayacaklarını anlarlar. Kaleyi ateşe verip kaçarlar... Karpoş’la birleşmek ve kendisine destek vermek için Kumanova’ya dönerler.

Giray Han 24 ila 28 Kasım tarihleri arasında Köstendil şehrini ve Kriva Palanka kalesini geri alır. Şimdi önünde, Haydudun saklandığı ve savunma hazırlıkları yaptığı Kumanova şehri vardır.

Karpoş, adamlarına özel olarak ağaç kütüklerden inşa ettirdiği Kumanova Palankasına güvenmektedir, fakat ümitleri boşa çıkacaktır.

Selim Giray Han vakit kaybetmeden asileri Kumanova’ya doğru kovalar ve şehre ulaşınca kaleyi muhasara altına alır. 2 Aralık 1689 tarihi itibarıyla Kumanova’da şiddetli bir çarpışma olur. Asiler, top ateşi altında tutulan kalede fazla dayanamazlar. Osmanlı askerleri

açılan gediklerden kaleye girerek yakaladıkları asileri kılıçtan geçirmeye başlarlar veya çakmaklı tüfeklerle eşkiyanın hakkından gelirler. Arambaş Karpoş, yakınındaki birkaç has adamıyla birlikte yıkılan kalenin mutena bir odasında sıkıştırılır ve esir alınır. Gözleri kan çanağı gibidir, dehşet içinde kalmıştır. Doğuştan kızıl olan yüzü morarmış, burnundan solumaktadır. İki tatar askeri kollarına girer, ayaklarını yerden keserek doğruca Selim Giray Han'ın huzuruna çıkarırlar kendisini. Giray Han, başını yan çevirir, tiksinerak bakarak kendisine. “Bre melun... Bre Haramzâde... İnsanları soydun, soğana çevirdin. Yetmedi canlarına kastettin. Masum insanları diri diri yaktın. Ya şimdi sen... Nasıl ölmeyi dilersin?” diye sorar. Arambaş Karpoş konuşmaz, delirmiş gibidir, kurtulmak için çırpınır. Selim Giray, adamlarına emir verir. “Götürün. Onun hesabını Üsküp'te göreceğiz. İbret-i âlem için onu öyle bir sallandıracağız ki, yedi düvel asırlar boyunca bu olayı unutamayacak.” Prensiği kendinden menkul uyduruk Kral'ın Kumanova hakimiyeti böylece sona erer. Tarih, 3 Aralık 1689... Üsküp yangınından yaklaşık bir ay sonra Karpoş yakalanmış ve cezasını beklemeye başlamıştır.

Selim Giray Han, bundan sonra ağaçtan yapılmış olan Kumanova palankasını yerle bir eder. Sırada Üsküp vardır. Üsküp'ü, Kosova'yı, Nişi ve Belgrad'ı geri almak; düşmanı Tuna Nehri'nin ötesine püskürtmek için ikinci Süleyman'a söz vermiştir. Ordu, beraberinde Karpoş laîni de olmak üzere Üsküp'e doğru yola koyulur. Önlerinde 40 km'lik bir mesafe vardır. Ordu bu mesafeyi bir günlük bir yolculuk yaparak kat eder ve Üsküp şehrinin sınırlarına dayanır. 25 Ekim'de yakılan şehir 5 Aralık'ta, yani tam 40 gün sonra yeniden nefes almaya başlar.

Selim Giray Han Üsküp'ü savaşız mı geri aldı, yoksa şehre savaşızarak mı girdi... Batılı kaynaklara bakarsak savaşız girmiştir. Onlara göre, Avusturya ordusu Kaçanik boğazına çekilmiş ve şehirde bulunan Karpoş'un haydutları ise sınışıp ortadan kaybolmuşlardır. Öyle anlaşıyor ki “büyük bir meydan savaşı” olmamıştır. Fakat Avusturyalıların birlikleri ve eşkıyalar şehir girişinde direnmişler ve önemli çarpışmalar olmuştur. Avusturya ordusunun önemli bir bölümü şehri savunmak istemiştir. Üsküp'ü geri alma savaşı İsa Bey Su Kemerleri çevresinde yer alan Zlokucani, Bardovci ve Vizbegovo köyleri ile bu gün Amerikan elçiliğinin bulunduğu, Vardar Nehri'nin sol tarafında bulunan Gradişte tepeleri üzerinde gerçekleşmiştir. Amerikan elçiliğinin inşa edildiği bu bölge, aslında Gazi Selim Giray Han'ın askerlerinin savaşızarak şehit düştüğü yerlerdir. Osmanlı'nın son zamanlarına kadar burası şehitlik ve mezarlık olarak kullanılmıştır. Hatta tarihi mezarlığı gösteren bazı eski resimler günümüze kadar gelmiştir. Kimilerine göre burada 600 kadar tatar askeri şehit düşmüştür. Ben öyle düşünüyorum, Gradişte tepesindeki Modern Sanat Müzesinin hemen arkasında kalan topraklar Tatar askerlerinin Üsküp şehitliğidir. Şehitlik, yolun karşısındaki Topâne mahallesinin içlerine kadar uzanmaktaydı. Şehitliğin ayırt edici alameti Altı Ayak Türbesi'dir. Şimdilerde “dini yatır” gibi takdim edilmesine karşın, bu türbenin tatar komutanı Yahşi Bey'e ait olması güçlü bir ihtimal... Günümüzde Üsküp türbeleri birer birer onarılıyor. Sıra Altı Ayak Türbesinde... Gezip ararsanız, Tophane mahallesinde daha pek çok kabir yeri bulursunuz. Aklıma gelmişken söyleyeyim. Ben Tophane mahallesini tarihsel konumuyla değerlendiriyorum, günümüzdeki sınırlarıyla değil.

Giray Han, Üsküp girişinde Avusturyalıları ve Karpoş'un haydutlarını püskürtünce iki bölüğünü onları kovalamaları için peşlerine takar, diğerlerini yanına alıp Üsküp'e girer. İlk

işi, şehitleri defnetmektir. Onları, göğüs göğüse çarpıştıkları Vardar Nehri'nin sol tarafındaki Gradişte tepelerinin yamaçlarına defnederler.

Üsküp'te bulunduğum yıllarda, Çağdaş Sanat Müzesi'nin arkaasında bu şehitlerin anısına taştan yapılmış küçük bir "abide" olduğunu görmüştüm. Hâlâ duruyor mudur, bilmiyorum. Çünkü Üsküp'te tarihi hatırlatan her şey bilinçli olarak yok edilir. Gizli bir korkudur bu...

Selim Giray Han, Üsküp şehitlerini ebedî istirahatgâhına emanet edince düşmandan temizlenmiş olan şehre girer. Ordusuna emir verir, bütün camileri temizletir. Çarşının merkezinde bulunan Cuma Camii'ne geçer iki rekat şükür namazı kılar. Sırada hanların, hamamların temizlenmesi; yıkılan su şebekelerinin onarım işleri vardır. Gerekli emirleri verir. Şehirden kaçamayan garip gurebâyı bir araya toplar, onlara yiyecek yardımı yapar, gönüllerini alır. Bu arada Macaristan serdarı olarak atanan Koca Halil Paşa da Üsküp'e vasil olmuştur. Halil Paşa ve Selim Giray Han güçlerini birleştirirler. Oturup görüşürler... Bu arada Avusturyalılardan kurtarılan Sancak-ı Şerif özel bir ulakla Edirne'ye gönderilir. Çünkü, Üsküp'ün kurtarılması "sancağın kurtarılmasıdır." İki komutan bundan sonra Kaçanik, Priştine, Prizren, Prilepe şehirlerine yönelik ileri harekat için hazırlık yaparlar. Fakat yola çıkmadan önce bir işleri daha vardır, Karpoş'un işini bitirmek...

Haramibaşı Karpoş'a ne oldu? Günümüzde Karpoş'un akıbeti mitik hikayelerle süslüdür. Hakkında her türlü şey söylenir. İnsanlar işlediği suçların farkında olmalı ki onun için acı ve eza verici bir öldürölme hikayesi uydurmaktan çekinmezler. Kimisi; başının kesildiğini, ibret olması için köprüde sergilendiğini söylerken, başkaları başının kesildiğini vücudunun bir çuvala konup Vardar Nehri'ne atıldığı hikayesini uydururlar. Bu arada Selim Giray Han tarafından göğsünden mızraklanarak öldürölldüğünü ve daha sonra kolları ve bacaklarının vücudundan koparılarak nehre atıldığını söyleyenler, köprünün üzerinde kazığa çakıldığını iddia edenler vardır. İnsaflı gözükmeğe çalışan bazıları ise, Karpoş'un bir şekilde öldürölldüğünü, fakat mızraklanma olayının ölü beden üzerinde gerçekleştiği tezini ileri sürerler. Osmanlı kaynaklarında ölüm hikayesi basit ve sâdedir. "Köprünün yanındaki bir ağaçta asılmıştır" denir. O kadar... Daha fazla bilgi yoktur. Osmanlının asıl hedefi Arambaş değil, Avusturya İmparatoru Leopold'dur. Bütün fitneler onun başının altından kaynaklanmaktadır. Osmanlının dikkati, küçük şeytan Karpoş'un değil, büyük şeytan Avusturya'nın üzerindedir.

Günümüzde Taşköprü veya Fatih Sultan Mehmet Köprüsünün seyir sahanlığına bir tabela veya onların deyişle ploça yerleştiren Makedonlar Ayduiski'nin anısını yaşatmaya devam ediyorlar. Bu tabelayı ben aynı zamanda Üsküp'ün mücessemleşmiş acısı olarak görüyorum. Tabelada, her iki taraf da kendilerini görürler... Adına, "Karpoş Tabelası" deniyor ama bana göre, Üsküp'ün Piki tarafından "yakılması" ve Karpoş'un başlattığı "kalkışma" hadisesi simgelenmiştir bu panoda... Tabelanın yerleştirilme mekanı, Selim Giray Han'ın zaferiyle sonuçlanan Üçüncü Kosova Savaşı "işaret fişeginin" ilk ateşlendiği yerdir aynı zamanda... Makedonlar İngilizce ve Makedonca dilinde hazırlanan tabelaya "Karpoş burada infaz edildi" mealinde bir yazı yazmışlar. İnfaz "sonlandırma" veya "idam" manasına gelebilir. Elastik bir kelime... Ben infazdan "idam" anlamını çıkarıyorum, ama onlar "mızraklandı" diyorlar.

Giray Han, Haydutski'nin işini bitirince Üsküp'te oylanmaz. Zaten şehir harap haldedir. Yeni hedef, Piccolomini'nin çekildiği Kaçanik Palankası'dır. Düşman askerinin orada toplandığı haberini alınca hiç vakit kaybetmeden Kaçanik Boğazına yönelirler. Selim Giray Han ve Koca Halil Paşa 2 Ocak 1690 tarihinde Kaçanik kalesi önlerine gelirler. Halil Paşa kaleyi kuşatırken, Selim Giray Han tedbirli olarak geri çekilen Avusturya ordusunun üzerine yürür. İki ordu Kaçanik-Priştine arasındaki ovada karşı karşıya gelirler. Bu savaş Kaçanik şehrine yakın bir bölgede cereyan etmesi nedeniyle Kaçanik Savaşı olarak bilinir, ama bir başka yönüyle aynı zamanda "Üçüncü Kosova Savaşı"dır. Koca Halil Paşa, Kaçanik Kalesini almaya çalışırken Giray Han Avusturya ordusunun üzerine yürümüş ve onları Kaçanik ovasında bozguna uğratmıştır.

Yahya Kemal şiirinde "üç harbin" diye bir ifade kullanır. Kast ettiği üçüncü harp 2 Ocak 1690 tarihinde gerçekleşen Kaçanik Savaşı'dır. Selim Giray Han bu savaşta yüksek bir makama erişmiştir artık. Bosnalı Sâbit bu gelişmelerden çok etkilenir ve kendisine "Selimmâme" isimli manzum ve mensur bir risale yazar. Milli şairimiz Yahya Kemal'in dizeleri de muhteşemdir:

En kıymetli Kırım Hanı Gâzi Selim Giray / Bir cenk eriydi at, pala, tuğ, kargı, ok ve yay / Lakin "Üçüncü Kosova" da küffara bastığı / Kalkan, kılıç ve tolgayı ta arş'a astığı, / Bir nakledilse öğrenilir dâsitane nedir? / Bir bozgun ortasında yığıtlık ne, şan nedir? / Osmanlı sevgisiyle yetişmiş bu harb eri / Doldurdu Yıldırım Beyazıd'tan kalan yeri.

Birinci ve İkinci Murat'ın Kosova Savaşlarından sonra Selim Giray Han'ın üçüncü Kosova Savaşı'dır bu... Savaştan sonra Avusturyalılar Kosova'da tutunamayacaklarını görürler. Kosova topraklarını terk ederek hızla Belgrad şehrine geri çekilirler. Şimdi, Selim Giray Han ve Halil Paşa'nın yeni hedefleri Priştine, Prizren ve İpek şehirleridir. Önlerindeki üç ayda bu şehirler de birer birer geri alınacaktır.

Biz Kaçanik Savaşı diyoruz ama Batılı kaynaklarda bu harp, hep Kosova Savaşı olarak geçiyor. İçlerine dokunmuş. Sırp yazar, Kaçanik Savaşı'nı "Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi gibi bir olay" olarak değerlendiriyor... Savaşın arkasından gelen Velike Seoba göçünü İsa'nın gömülmesi ve 1912 yılında Sırp güçlerinin Kosova'yı yeniden zapt etmelerini ise İsa'nın yeniden dirilişi olarak... Onların bu zihniyetiyle İsa daha çok çarmıha gerilir, gömülür veya yeniden dirilir. Batılılar, cahil kitleleri bu tür İsa hikayeleriyle uyutma atraksiyonundan hiç vazgeçemediler, vazgeçmeyecekler.

"Kaçanik Savaşı"; Sırpların gözünde birinci ve ikinci Kosova savaşları kadar ciddi, o kadar vahim, o kadar buruk... Gel, bir de bize sor... Sen güzelim Üsküp'ü yak, Vodna Dağı'na çıkıp askeri bandoya mızıkça çaldır, camilerin kubbelerini havaya uçur, minareleri yık... Sonra, savaşı kaybedince "Büyük Göç" ağıtları yak. Bilim adamları inceleme yapmışlar, öyle söylüyorlar. "Bu büyük göç" hikayesi abartma. O vakitler ortalık oldukça karışık. Osmanlıya başkaldırmayan Hristiyanlar olduğu gibi, başkaldıran Müslümanlar da var. Arsenye'nin Kosovalı Sırp köylülere önderlik edip onları Müslümanların elinden kurtarması mitik bir hikaye... Hem azgını oynuyorsun, hem de mağdursun... Yok, efendim 30 bin kişi göç etmek zorunda kalmış da, hayır efendim gerçek rakam yetmiş bin kişi imiş de... Aslında Kosova toprakları, Sırpların ana yurtları imiş de... Kosova toprakları, Sırp toplumu için onların Kutsal Nezâristan (Nacer-

tanja)¹ ülkesiymiş de... Geçiniz bunları... Güya, Sırplar Nezaretli İsa'nın tebliği ile ilk kez bu topraklarda müşerref olmuşlar da... Öyle bile olsa, ne ifade eder ki?

Günümüzde Kaçanik küçük bir kasaba. Kalesi ve bakımsız kalmış camisiyle Sinan Paşa'yı hatırlatıyor bana. O camide bir öğle namazı kılmuştım. Caminin gözleri TİKA'da... Hasretle bekliyor... Elinden tutulmasını... Şanlı üç harbin kahramanı Selim Giray Han'ın ve canlarını feda eden diğer aziz şehitlerin anılarının yaşatılmasını...

Avusturyalılar Kaçanik'te yenilip geri çekilince Sırplar titremeye ve korkmaya başlamışlar... Habsburglarla işbirliği yaptıkları için cezalandırılacaklarının farkındadırlar. Avusturyalılar çok hızlı çekilmişlerdir. Önce Niş şehrini, daha sonra Belgrad'ı boşaltırlar. Ocak – Mart ayları arasında Osmanlı ordusu bütün bölgeye hakim olur. Direnen isyancılara en şedit bir şekilde hadleri bildirilir. Çünkü, Osmanlı öfkeli, kızgındır... Hakimiyeti ve sükuneti sağlamak için ne gerekiyorsa hiç çekinmeden yerine getirir.

İsyancı Sırplar, Bulgarlar ve Katolik Arnavutlar artık bu topraklarda eskisi gibi rahat yaşamayacaklarını anlamışlardır. Kuzeye göç etmeye karar verirler. Toplanırlar bir araya gelirler, ciddi bir kalabalık oluşur. Kaçanik Savaşı'nın üzerinden henüz bir ay geçmiştir ki, bu grup Tuna'nın kuzeyine doğru yola koyulur. Osmanlı onlara “Ya gideceksiniz, ya uycaksınız” demiştir.

“Büyük Göç” diyorlar ya, bana göre bu “Büyük Kaçıştır”. Tarihçilere göre, Velika Seoba Kaçanik Savaşının hemen arkasından, Şubat ayında gerçekleşir...

9 Kasım 1689 tarihinde Piki ölünce onun yerine Holştayn isimli agresif biri general olarak atanır. Fakat Sırplar ve Arnavutlar çoktan Avusturya'lılardan ümitlerini kesmeye başlamışlardır. Özellikle Arnavutlar onu sevmemişler, kendilerine saygısız davranıldığını düşünmeye başlamışlardır. Hoştayn'ın Arnavutların silahlarını toplamak istemesi onları kızdırmıştır. Aralarında güvensizlik hissi gelişir. Yerel Hristiyan halk, vergilerinin azalmasını umarlarken beklediklerini bulamamışlardır.

Biraz da etimoloji aynasına bakalım... “Karpos” sözcüğünün derin tarihsel kökleri olduğunu görüyoruz. MS 1200'lerde Bizanslılar zamanında İstanbul'da Aziz Karpos adında bir adam yaşamış. Mezarı Samatya'daki kilisenin içinde gömülü... Daha gerilerde MS 250'li yıllarda da Karpos adının var olduğu görülüyor. Lidya'daki Phiatirea Kilisesi Piskoposunun adı Karpos imiş ve ondan “Kutsal şehit Karpos” diye söz ediliyor. Adamın adı, Phiatirea Karpos... Ve bizim haydudumuzun adı da güya Petra Karpos... Eğer Osmanlı öldürdüyse Makedonlara göre Karpoş bir şehittir... Martolozbaşı Arambaş Karpoş'un azizleştirilmesine artık ramak kalmıştır... Ha gayret...

Üsküp'ün yakılmasının üzerinden iki ay geçmeden öç alınmış, eşkiyanın yaptıkları yanlarına kâr kalmamıştır. Üç ay içinde bütün bölge Avusturya'lılar ve eşkiyalardan temizlenmiş; sırasıyla Priştine, Prizren ve İpek şehirleri tekrar ele geçirilmiştir. 1690 yılının Ekim

¹ Hz. İsa'nın doğduğu topraklar anlamında. Nezaretli İsa olgusu...

ayında ise düşman iyice geriletilerek Niş ve Belgrad şehirleri yeniden feth edilmiştir. Küfar sonunda çaresiz, Tuna Nehri'nin kuzeyine geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Dönüp dolaşıp Karpoş kelimesine takılıyorum, çünkü bu lakap sadece kavun karpuzla ilgili değil... Kaynaklara göre, Karpoş İsraililerin Mısır'daki esaret hayatında içinde bulundukları zor şartları ifade etmek için kullanılan bir kelime imiş. Yoksa Mısır'daki esaret teması Osmanlıdaki esarete bir çağrışım mı... Bu anlamlar bir tesadüf mü, yoksa zihin kurgulama ameliyesi mi... Grekler, meyvelerin salatalıkta olduğu gibi baş tarafından alt kısmına doğru dikey olarak soyulmasına Karpos derlermiş. Yunanlılar bu kelimeyi İranlılardan ve onlar da Sanskritçeden almışlar. Soyulmuş muz, portakal veya elma... İsterseniz baştan-aşağı soyulmuş vatandaş deyiniz... Şu soyguncu Karpoş'a bu lakap ne de güzel yakışmış... İranlılar "karb" kelimesini teneffür veya istikrah anlamında değerlendirirlermiş. İşte görüyorsunuz... Hangi manayı alsanız, uyuyor... Karpuz gibi kırmızı, Phiatirea Karpos gibi aziz bir şehit, Trakya'da yaşamış bir papaz, soyguncu ve aynı zamanda müstekrih bir şahsiyet...

Boğdanî'ye ne oldu? Rivayete göre o da veba hastalığına yakalandı ve Aralık 1689'da Priştine'de öldü. Kendisini şehirdeki bir kilisenin bahçesine gömdüler. Güya yeğeni Gergi'nin bildirdiğine göre, 1698 yılına kadar amcası orada, kilisenin bahçesinde gömülü kaldı. Bu tarihte Osmanlılar onu mezarından çıkararak Priştine meydanında sergilediler, vücudunu parçalara ayırıp köpeklerle yedirdiler. Yani, gömüldükten tam dokuz yıl sonra... O köpeklerde de ne mide varmış... Hani, "inanırsan" derler ya, işte öyle... Osmanlı ve Türk düşmanlığını beslemek için her türlü yalan mubah...

Dük Peter Karpoş Haydutskite sadece Makedonların değil, Sırpların, Bulgarların, Avusturyalıların, Almanların ve tüm Batı toplumlarının kahramanı. Vardar Nehri'nin sol tarafında bulunan küçük bir meydan 2013 yılına kadar "Karpoş Ayaklanması" adını taşıyordu. Kısaca, "Karpoş Pizza'sı"... Pizza İtalyanca "meydan" demek... Bu yıldan itibaren adını değiştirdiler, İskender'in babası adına II. Filip Meydanı dediler buraya... Batılılar yüceltmeye devam ediyorlar kendisini... Antartika'da kuş uçmaz, kervan geçmez bir buruna onun adını layık görmüşler. Bulgarlar da boş durmamışlar... Geliştirdikleri Linux işletim sistemine Karpoş adını vermişler. Sürekli, "Onun için daha neler yapabiliriz" diye düşünüyorlar... Gelecek nesilleri şartlandırmak için Ay, Neptün ve Jüpiter'de eşkıyanın adını verecek yeni çukurlar, onun eşkıyalık şânına layık yeni tepeler araştırıyorlarmış. Haydutskite bu günleri görseydi gözlerine inanamazdı... Görüyoruz ki, Batı hiç durmuyor. Osmanlının "güllü gıyş" adını verdiği fitne-fesat kazanını kaynatmaya devam ediyor. Amacı yeni Haydutskiteleri üretmek ve yaşatmak...